

den via projecten gevoelig gemaakt voor maatschappelijke problemen, afhankelijk van de begeleiding kan dit gepaard gaan met kritische reflectie. Maar dit laatste is noch een evidentie, noch biedt dit een garantie op een fundamenteel kritisch nadenken: ervaring leert ons dat leerlingen vooral in hun sociale gevoeligheden worden aangesproken.

Een verdiepende reflectie ontbreekt veelal, o.m. omdat leerkrachten die expliciete doelstelling niet als hun opdracht beschouwen.

De vakoverschrijdende eindtermen worden immers vooral geformuleerd met termen als 'kunnen uitleggen, kunnen begrijpen, kunnen illustreren'. Een snelle lezing van de eindtermen burgerzin voor de drie graden van het secundair onderwijs leert dat slechts één keer het begrip 'kritisch' wordt gehanteerd: 'de leerlingen kunnen een kritisch houding aannemen ten aanzien van alle vormen van berichtgeving'

(vervolg in jrg. 21, nr. 4)

Noten

- 1 'Wet betreffende de leerplicht.' 23 juni 1989
- 2 Pascal SMET: 'Mensen doen schitteren. Eerste oriëntatienota hervorming secundair onderwijs.' 14 september 2010.
- 3 Zie: Carlijne CEULEMANS: Kansen creëren door filosoferen met leerlingen in beroeps- en technisch onderwijs. Uitgave in eigen beheer: VEFO vzw.
- 4 Het ging in concreto om volgende vakken: grammatica (taalkunde), retorica, logica: logisch redeneren, rekenkunde: meetkunde, kosmologie en tijdrekenkunde, harmonieleer.
- 5 www.ond.vlaanderen.be

VAN 14 TOT 16 FEBRUARI 2011 had een ontmoeting plaats van 'hoge' vertegenwoordigers van onderwijsdepartementen en filosofieverenigingen uit Noord-Amerika en Europa¹.

UNESCO, voluit United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, is bij haar ontstaan geworteld in de filosofie². In 1942 waren onderwijsministers van de geallieerde landen overtuigd dat onderwijs een wereld vrij van haat, fanatisme en obscurantisme kon helpen uitbouwen. Onderwijs, cultuur en wetenschappen zijn een noodzakelijke basis voor democratie, internationale vrede en solidariteit, of zoals Pierre Sané in 2003 schreef: '*L'UNESCO a toujours entretenu des liens étroits avec la philosophie, non pas une philosophie spéculative ou normative, mais un questionnement critique qui permet de donner un sens à la vie et à l'action dans le contexte international.*'³ In de lijn van het zoeken naar een vredescultuur ontstond de idee dat het ontwikkelen van een kritische geest en de vorming van een vrij oordeelsvermogen om dit te realiseren het best gebeurt door de filosofie. Dat werd ook het thema van de 'Verklaring van Parijs voor Filosofie' in 1995⁴.

In die verklaring zit ook de idee vevat dat filosofie 'een school van vrijheid' is, een idee die uitgewerkt wordt in de studie *La Philosophie, une école de la liberté* (2007) waarbij een overzicht werd gemaakt van het leren filosoferen vanaf het lager tot het hoger onderwijs, en dat op wereldvlak⁵. Deze tekst vormde ook de basis voor 6 internationale ontmoetingen met beleidsmakers en filosofen in verschillende continenten. De ontmoeting in Milaan was de laatste in de reeks⁶.

Zonder in detail in te gaan op de bijdragen tijdens deze ontmoeting, wil ik stil staan bij de aanbevelingen die geformuleerd werden. Deze werden gericht naar volgende instanties: de nationale overheden, bevoegd voor onderwijs; de UNESCO zelf; de nationale UNESCO-commissies van de lidstaten; het Directo-

Drs. Herman Lodewyckx, ondervoorzitter VEFO, is docent filosofie RZL, Ethiek en HRM van het departement IW&T en Gezondheidszorg aan de KHBO – Campus Oostende.

Herman Lodewyckx

raat-generaal voor onderwijs en cultuur van de Europese Commissie⁷; filosofieleraars en beoefenaars van filosofie elders⁸.

IN DE PREAMBULE WORDT EXPLICIET verwezen naar de universele verklaring van de mensenrechten en de internationale conventie voor kinderrechten. Er wordt herinnerd aan de Verklaring van Parijs voor Filosofie, die stelde dat filosofieonderwijs moet behouden, en als het mogelijk is uitgebreid worden waar het bestaat, en ingevoerd waar het nog niet bestaat. Het is de bedoeling om onafhankelijk denkende mensen te vormen die in staat zijn om propagandavormen te weerstaan en die hen verantwoordelijkheid laten dragen ten aanzien van de grote vragen die de hedendaagse wereld stelt. Deze hebben te maken met toenemende globalisering, sociale veranderingen, een veelheid van crises in de samenlevingen, ethische uitdagingen om een evenwicht te vinden tussen de menselijke levensstijl en de ecologische uitdagingen. Daartoe moeten mensen goede conceptuele instrumenten ontwikkelen die zin en betekenis kunnen geven aan dit alles. Filosofie biedt waardevolle instrumenten die bijdragen tot rationele en beargumenteerde dialogen in groeiende multiculturele samenlevingen. Filosofie is een oefening in rationele en kritische reflectie die vertrekt van universele en begrijpbare concepten. Onderwijs mag zich niet beperken tot louter meetbare en verwachte competenties of onderworpen worden aan de loutere logica van de performantie waarbij arbitraire evaluatiemethoden worden gehanteerd om de resultaten ervan te beoordelen. Filosofie kan bijdragen tot de ontwikkeling van verbeelding en creativiteit die onmisbaar zijn voor jongeren om proactief vernieuwingen te initiëren op sociaal, politiek en wetenschappelijk vlak.

LIDSTATEN WORDEN UITGENODIGD om een volledige en autonome plaats in te ruimen voor filosofie in het secundair en hoger onderwijs. Ze dienen daarvoor samen te werken met belangrijke betrokkenen om filosofie in te voeren waar het ooit verdwenen was uit het curriculum en het te versterken waar het al bestaat. Ze moeten duidelijk maken dat onderwijs bijdraagt tot de vorming van intellectuele zelfstandigheid van

individuen en weigeren om het onderwijsproces te reduceren tot een oefening in instrumentele technieken en competenties. Ze moeten weigeren filosofie te onderwerpen aan evaluatiepraktijken of performantie-indicatoren die niet verzoenbaar zijn met de specificiteit, de zin en essentie van de filosofie. Lidstaten moeten het totale respect voor de academische vrijheid garanderen in het filosofieonderwijs in het hoger onderwijs.

Lidstaten moeten onderzoek en pilootervaringen van filosoferen met kinderen in de kleuter- en lagere school bevorderen, en waar mogelijk dit institutionaliseren in het onderwijssysteem. Academische en pedagogische debatten moeten gevoerd worden over de specifieke natuur en de relatie tussen filosofie, morele of burgerlijke opvoeding en religieuze opvoeding om zo een maximale winst te halen uit elk van deze onderrichtingen. Er kunnen ook initiatieven ontwikkeld worden om filosofische praktijken in te voeren in het bestaande curriculum in de lagere school.

Lidstaten moeten aan de leerkrachten filosofie het reflecteren over vraagstukken verbonden aan moraal en godsdienst toevertrouwen, in samenspraak met de leerkrachten moraal en godsdienst. Ze moeten ook de interculturele benadering in het filosofieonderwijs ondersteunen op het secundair niveau en de vorming van leerkrachten hiertoe ondersteunen.

Aan lidstaten wordt gevraagd om systematische en pedagogische training voor alle filosofieleerkrachten te voorzien, zowel aan het begin, als tijdens de dienst, als via afstandsonderwijs. Filosofiecurcussussen moeten opgenomen worden in de lerarenopleidingen in het algemeen, met steun van de filosofiedepartementen en met het oog op het veralgemenen van het filosofisch onderzoek in het lager en voortgezet onderwijs. Zo wordt de kritische geest ook ontwikkeld bij de toekomstige leerkrachten. Wie filosofeert met kinderen moet filosofisch geschoold worden en zich hier verder in bekwamen.

Het brede publiek moet versterkt worden door een filosofisch onderwijs dat gebaseerd is op bevoorrechte thema's zoals normen, cultuur, sociale rechtvaardigheid, vrede en verdraagzaamheid, enz.

AAN DE UNESCO WORDT GEVRAAGD om haar strategie om filosofieonderwijs te bevorderen en te bepleiten verder te zetten op alle niveaus van het onderwijs, op een formele en informele manier en bij te dragen tot interculturele dialoog op dit vlak. Een steun hierbij is de vertaling van teksten die uit verschillende filosofische tradities komen, maar ook het onderzoek en de uitwisseling van onderzoekers van verschillende culturen en nationaliteiten.

De UNESCO wordt ook gevraagd om het filosofisch en pedagogisch onderzoek over de mogelijkheden voorwaarden van filosoferen met kinderen te ondersteunen, en dat vanuit verschillende tradities. De UNESCO zou initiatieven moeten ondersteunen die netwerken tussen filosofen, leerkrachten en leerlingen uit verschillende regio's bevorderen en meer in het bijzonder het netwerk van praktijken van filosoferen met kinderen. De UNESCO-scholen worden gevraagd om hiermee te experimenteren.

De UNESCO zou ook kunnen bijdragen tot het organiseren van regionale uitwisselingsprogramma's tussen universiteiten en vormingscentra om de competenties van filosofieleerkrachten te versterken op alle niveaus van het onderwijs.

Op het vlak van strategische oriëntaties en onderzoek wordt aan de UNESCO gevraagd om te herkennen dat filosofieonderwijs zich niet laat herleiden tot een eenvoudige vorming van voorspelbare en meetbare competenties, ook al kan dat in het onderwijs in het algemeen een zekere waarde hebben.

De UNESCO wordt gevraagd om het filosofisch en pedagogisch onderzoek te ondersteunen op het vlak van (i) de mogelijkheden voorwaarden van het filosoferen met kinderen, (ii) de impact van deze praktijk voor de sociale, ethische, cognitieve, discursieve en affectieve ontwikkeling van kinderen, (iii) een comparatieve studie over de verschillende benaderingen van filosofische praktijken met kinderen en hun toepassingen, en (iv) de relatie tussen filosofische tradities en het filosoferen met kinderen.

In het licht van een veralgemeende verhoging van verschillende vormen van geweld, terrorisme en gelijkaardige rampen in de wereld, een samenwerken promoten met andere strategische partners om de oorzaken van deze verhoging te onderzoeken, en meer bepaald de rol van het onderwijs in het licht van de filosofie, van het humanisme en de Rechten van de Mens, om zo een cultuur van de vrede en van geweldloosheid te promoten.

DE NATIONALE UNESCO-COMMISSIES worden gevraagd om de UNESCO-lidstaten te ondersteunen in het uitwerken van een nationaal beleid ten gunste van het invoeren van filosofieonderwijs in de curricula waar het niet bestaat, en het te versterken waar het reeds aanwezig is. Ze worden gevraagd om initiatie-

ven van filosoferen met kinderen te ondersteunen op nationaal niveau en ze in verbinding te brengen voor internationale coördinatie. De UNESCO-commissies worden ook gevraagd om lidstaten aan te moedigen om de verscheidenheid aan filosofische tradities te bevorderen, door te helpen bij het publiceren van onderzoeksresultaten, filosofische teksten en anthologieën, onder meer door vertalingen van teksten van auteurs van andere regio's in de wereld, om op deze manier de interculturele dialoog te bevorderen. De nationale UNESCO-commissies kunnen ook de instelling of het versterken en uitbreiden van UNESCO-leerstoelen voor filosofie aanmoedigen. Er kunnen speciale beurzen voorzien worden voor doctorandi en postdoctoraten uit het buitenland. Ze kunnen een speciaal budget voorzien om belangrijke filosofische evenementen te financieren op internationaal niveau.

AAN HET DIRECTORAAT-GENERAAL van de Europese Commissie voor Onderwijs en Cultuur wordt gevraagd om voldoende ruimte te laten voor een dialoog over de zin en betekenis van onderwijs, in het bijzonder over de benadering van het onderwijs op basis van het competentiebeprijp. Er moet meer transparantie komen om de indruk te vermijden dat filosofie buiten de sleutelcompetenties zou vallen omdat er niet meteen één of meerdere sleutelcompetenties aan verbonden zijn. Het DG moet op alle onderwijsniveaus rekening houden met de bijdragen van filosofieonderwijs in de intellectuele training van elk individu op alle niveaus van het onderwijs. In de ontwikkeling van een Europese strategische oriëntatie van het onderwijs moet een evenwicht gevonden worden tussen wetenschappelijke en technische vorming aan de ene hand, maar ook aan de bijdrage van filosofie en de andere menswetenschappen aan de andere kant.

AAN FILOSOFIELEERKRACHTEN, maar ook aan andere actoren van de civiele maatschappij, wordt gevraagd om geschikte cursussen en gespreksfora te ontwikkelen die begrip vragen voor nieuwe sociale en ethische uitdagingen aan de hedendaagse mensheid, maar waarbij ook gerefereerd wordt naar klassieke teksten en auteurs die behoren tot verschillende filosofische

scholen. Ze moeten verschillende filosofische scholen in de Westerse traditie kritisch onderzoeken, maar ook deze die behoren tot het culturele en intellectuele erfgoed van andere tradities. In het samenwerken met leerkrachten van andere disciplines kunnen ze zoeken naar interdisciplinaire benaderingen, waarbij onderwerpen uit lessen uit het basis- en voortgezet onderwijs bekeken worden vanuit een filosofische analyse. Daarnaast is het ook belangrijk een zekere progressiviteit te voorzien in het filosofieonderwijs zodat er continuïteit is van het basisonderwijs tot het hoger (universitair) onderwijs.

Universiteiten, filosofiedepartementen en onderzoekscentra van filosofie en menswetenschappen worden aangemoedigd om de muren de slopen die hen scheiden en meer interdisciplinariteit bevorderen op basis van degelijke vakkennis om het grote publiek te sensibiliseren.

Ze kunnen nieuwe informatica- en communicatiemiddelen gebruiken om interactiviteit, zelfs op internationaal niveau, te bevorderen en op deze manier een bewuste en kritische reflectie bewerkstelligen die vermijdt dat jongeren kennis louter opvatten als het naast elkaar plaatsen van gefragmenteerde informatie. Tenslotte wordt aan de Wereldfederatie van filosofieverenigingen (FISP) gevraagd om tijdens het wereldcongres van filosofie ook specifieke sessies te voorzien gewijd aan het onderwijs van filosofie.

WANNEER WE DEZE AANBEVELINGEN zouden mogen samenvatten, is dit onze conclusie:

- Filosofieonderwijs is wenselijk op alle niveaus van het onderwijs, maar wel aangepast aan leeftijd en richting;
- Filosofieonderwijs is geen inbreuk op andere disciplines, maar kan hen enkel maar versterken door hen te helpen te reflecteren over hun eigen vooronderstellingen;
- Filosofieonderwijs is niet wereldvreemd, maar draagt bij tot een kritische en geëngageerde reflectie op de hedendaagse uitdagingen die deze wereld en de eigen samenleving stellen;
- Filosofieonderwijs is een 'veeltalig' onderwijs door te putten uit de verscheidenheid aan bronnen en tradities die door een groeiende multiculturaliteit van onze samenlevingen ook in onze klassen aanwezig zijn;
- Filosofieonderwijs is meer dan een mening uiten. Mening, standpunten moeten gevormd worden op basis van analyse en argumentatie. Daarvoor heb je ook goed filosofisch geschoolde leerkrachten nodig.

Noten

- 1 Programma en werkdocumenten zijn te vinden op http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/sv/news/unesco_supports_philosophy_teaching_in_europe_and_north_america/ (geraadpleegd op 29 maart 2011).
- 2 Zie <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/human-rights/philosophy/philosophy-at-unesco-past-and-present/> (geraadpleegd op 29 maart 2011).
- 3 Pierre Sané, Sous-directeur général pour les Sciences sociales et humaines, in zijn voorwoord van Vermeren Patrice, *La philosophie saisie par l'UNESCO*, 2003, 157 p. (code SHS/2003/PI/H/1). Dit document geeft een uitgebreider overzicht van de betekenis van filosofie voor de UNESCO in de loop van haar geschiedenis.
- 4 Deze verklaring stipuleert zeer duidelijk:
 - une activité philosophique libre doit être partout garantie, sous toutes ses formes et dans tous les lieux où elle peut s'exercer, à tous les individus;
 - l'enseignement philosophique doit être préservé ou étendu là où il existe, créé là où il n'existe pas encore, et nommé explicitement 'philosophie';
 - l'enseignement philosophique doit être assuré par des professeurs compétents, spécialement formés à cet effet, et ne peut être subordonné à aucun impératif économique, technique, religieux, politique ou idéologique.
 Bron: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001386/13873e.pdf> annex II (geraadpleegd op 29 maart 2011).
- 5 Deze en andere teksten zijn zowel in het Engels als het Frans op te halen via <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/human-rights/philosophy/philosophy-teaching/> (geraadpleegd op 29 maart 2011). De beslissing om een strategie te ontwikkelen voor meer filosofie werd in de 169e sessie van de UNESCO genomen, waarbij de Déclaration de Paris van 1995 het basisdocument vormde.
- 6 De rapporten van de ontmoetingen in andere continenten zijn terug te vinden op <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/human-rights/philosophy/publications/> (geraadpleegd op 29 maart 2011).
- 7 In dit verband is het belangrijk te verwijzen naar de discussies over de sleutelcompetenties die deze instanties wil doorvoeren in Europa op basis van Education and Culture DG, Key competences for lifelong learning – European Reference Framework, Brussels, 2007, http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_en.pdf en Key competencies. A developing concept in general compulsory education, Eurydice, Brussels, 2002. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_en.pdf (last accessed on 24 January 2011).
- 8 We baseren ons hier de 'Recommandations en matière d'enseignement de la philosophie en Europe et en Amérique du Nord dans le cadre de la réunion régionale de haut niveau sur l'enseignement de la philosophie en Europe et en Amérique du Nord, 14-16 février 2011, Milan, Italie, UNESCO, 6 pg. (ook in Engelse versie beschikbaar).